

IJODIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHDA REFLEKSIV, INTERAKTIV VA MUAMMOLI YONDASHUVLAR

Hamzayeva Nigina Azamjonovna

Samarqand davlat pedagogika instituti,

2bosqich tayanch doktoranti

e-mail: shokhrukh.ravshanov717@gmail.com

Tel: +998979319900

Annotatsiya. Maqolada ijodiy kompetensiyani shakllantirishda reflektiv, interaktiv va muammoli yondashuvlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Pedagog intellektual-ijodiy kompetentligi uning kasbiy raqobatbardoshligini va zamon talablariga muvofiq yangi bilim va ko'nikmalarni egallashga tayyorligini bevosita belgilaydi. Ushbu komponentlar ijodiy kompetensiya shakllanganlik darajalarini belgilashga va uni yanada rivojlantirish uchun metodologik asos yaratishga imkon berdi. Shuningdek, maqolada oliy ta'lim muassasalarida kelajakdagi o'qituvchilarning intellektual-ijodiy kompetentligini rivojlantirishga yo'naltirilgan psixologik-pedagogik texnologiyalar va ularni qo'llash imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy kompetensiya, kreativlik, refleksiya, interaktiv metodlar, muammoli ta'lim, pedagogik innovatsiyalar, intellektual-ijodiy kompetentlik, kompetentlik yondashuvi.

РЕФЛЕКСИВНЫЕ, ИНТЕРАКТИВНЫЕ И ПРОБЛЕМНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Аннотация. В статье анализируются научно-теоретические основы рефлексивного, интерактивного и проблемного подходов к формированию творческой компетенции. Интеллектуально-творческая компетентность педагога непосредственно определяет его профессиональную конкурентоспособность и готовность к освоению новых знаний и навыков в соответствии с требованиями современности. Данные компоненты позволили определить уровни сформированности творческой компетенции и создать методологическую основу для её дальнейшего развития. Кроме того, в статье освещены психолого-педагогические технологии, направленные на развитие интеллектуально-

творческой компетентности будущих педагогов в условиях высших образовательных учреждений, а также возможности их применения.

Ключевые слова: творческая компетенция, креативность, рефлексия, интерактивные методы, проблемное обучение, педагогические инновации, интеллектуально-творческая компетентность, компетентностный подход.

Kirish. Zamonaviy ta'lim modeli bilimlarni an'anaviy tarzda yetkazib berishdan ko'ra, shaxsda zarur kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilganligi bilan xarakterlanadi. Bu jarayonda ijodiy kompetensiya alohida o'rin tutadi, chunki u shaxsning innovatsion fikrlash, muammolarni hal etish va yangi g'oyalar yaratish qobiliyatini belgilaydi. Pedagog intellektual-ijodiy kompetentligi uning kasbiy raqobatbardoshligini, oz intellektual tajribasini mamlakatning istiqboliga xizmat qildirishga tayyorligini bevosita belgilaydi. Dunyo bo'ylab kelajakdagi o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda intellektual rivojlanish va didaktik qo'llab-quvvatlashga asoslangan innovatsion texnologiyalar joriy etilmoqda; oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy, intellektual-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida» PF-4947-son Farmoni, 2019-yil 8-oktabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» PF-5847-son Farmoni hamda 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» PP-2909-son qarorida bo'lajak pedagoglarning intellektual va ijodiy kompetentligini rivojlantirish masalalari alohida e'tibor bilan ko'tarilgan. Shu sababli ta'lim jarayonida refleksiv, interaktiv va muammoli yondashuvlardan foydalanish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Tadqiqotchilar fikricha, ijodiy kompetensiya — bu bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlarning integratsiyasi bo'lib, muammoli vaziyatlarda samarali faoliyat yuritishga xizmat qiladi (*Runco, 2014*). UNESCO esa ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishni belgilab bergan. Kompetentlik yondashuvi an'anaviy konsepsiyaga qarama-qarshi qo'yilmaydi: u amaliy ko'nikmalarga va tajribaga tayanib, bilimlarni integrativ tarzda qo'llash rolini kuchaytiradi va o'quvchilarning kasbiy hamda shaxsiy sifatlarini shakllantirish uchun yangi metodologik asosda rivojlanishning davomini ifodalaydi.

Ijodiy kompetensiyani shakllantirish muammosi ko'plab olimlar tomonidan turli jihatlardan o'rganilgan. O'tgan asr mutafakkirlari — Aristotel, I. Kant, Ya.A. Komenskiy, I.G. Pestalotsi, G.T.F. Kapterev — asarlarida insonning ijodiy, intellektual o'z-o'zini rivojlantirish muammolari ko'tarilgan, pedagog kasbining ijodiy tarkibiy qismlari ilmiy jihatdan belgilab berilgan. Pedagogik asarlarda pedagog professionalizmiga oid masalalar ko'pincha pedagogik mahorat, ijodkorlik, innovatsion faoliyat, ijodiy pedagogik tafakkur va shaxs subyektivligi kabi kontekstlarda muhokama qilinadi.

A.D. Ursul ta'kidlaganidek, XXI asr kompetentlik ta'limining rivojlanayotgan modellarining eng muhim xususiyatlaridan biri — ularning nafaqat hozirgi va kelajak avlodlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirishga, balki ularni yuksaltirishga yo'naltirilganligidir, natijada ma'naviy-intellektual ehtiyojlar va manfaatlar ustuvor bo'lib boradi. P. Xill ijodiyotni «ma'lumning chegarasidan tashqaridagi fikr parvozi» deb ta'riflab, loyihalash qobiliyatini ham fan, ham san'at belgilariga ega ekanligini — ya'ni ilmiy va amaliy ijodiyotning xususiyatlarini o'zida mujassam etganligini ko'rsatdi. Amerikalik olimlar J. Gilford, A. Maslou, E. Torrens va J. Raven ijodiyotni «real voqelikning elementlarini yangi narsaga aylantiradigan g'oyalar va aqliy obrazlarning mantiqiy rivojlanishi» sifatida talqin etadilar (*Guilford, 1967; Maslow, 1943; Torrance, 1966*).

Lev Vigotskiy o'zining ijtimoiy-madaniy nazariyasida bilimlar ijtimoiy o'zaro ta'sir jarayonida shakllanishini ilmiy jihatdan asoslab bergan (*Vygotsky, 1978*), va bu holat interaktiv yondashuvning nazariy zaminini tashkil etadi. Jon Dyui ta'limda refleksiyaning ahamiyatini alohida ta'kidlab, o'rganish jarayonini tajriba va tahlil asosida qurish zarurligini ilgari surgan (*Dewey, 1933*): uning fikricha, haqiqiy o'rganish passiv bilim qabul qilishdan emas, balki faol fikrlash va muammolarni hal etishdan iborat. Jerome Bruner muammoli ta'lim konsepsiyasini ishlab chiqib, o'quvchilarni mustaqil bilim olishga undash zarurligini asoslab berdi (*Bruner, 1961*), D. Shön esa refleksiv amaliyotchi modelini taklif etib, professional o'rganishda o'z-o'zini baholashning markaziy rolini ko'rsatdi (*Schön, 1983*).

B.X. Xo'jayev kompetentlik yondashuvini umumiy o'rta ta'limni modernizatsiya qilish nuqtai nazaridan yangi pedagogik hodisa sifatida ko'rib, «Bilim – Ko'nikma – Malaka» an'anaviy uchligini «Bilim – Ko'nikma – Malaka – Amaliy faoliyat tajribasi – Kompetensiya – Kompetentlik» oltiligiga kengaytirdi. G.A. Asilova va I.V. Smirnova esa «kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarini farqlab: kompetensiyani — ma'lum sohada faoliyat yuritish jarayonida shaxsiy sifatlar, bilim va ko'nikmalarni samarali qo'llash; kompetentlikni esa — muayyan faoliyatni amalga

oshirish uchun mavjud va yangi shakllanadigan qobiliyat sifatida ta'riflaydilar. N.V. Kuz'mina va A.K. Markova tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, «kompetentlik» tushunchasida shaxsning faoliyat tajribasi, uning faol pozitsiyasi va maqsad qo'yishga tayyorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Muhokama. Kompetensiya deganda — muayyan kasbiy vazifani bajarishni ta'minlaydigan o'zaro bog'liq bilim, ko'nikma va malakalar majmui tushuniladi. Kompetentlik esa — o'zlashtirilgan kompetensiyalar doirasida faoliyat yuritish, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish va aniq vaziyat talablariga muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida belgilanadi. Pedagog intellektual-ijodiy kompetentligi deganda esa — yuqori darajadagi pedagogik, uslubiy, intellektual va ijodiy tayyorgarlik bilan shartlangan shaxsning integrativ parametrlari yig'indisi tushuniladi. Intellektual-ijodiy kompetentlikning asosiy xususiyatlari mavjud individual tajriba bilan doimiy o'zgaruvchan ta'lim va hayotiy vaziyatlar o'rtasida bog'liqlik o'rnatish qobiliyatida namoyon bo'ladi; kompetensiya faqat kelajakdagi pedagogning manfaatlari va qadriyatlari bilan organik birlikda ko'rinish berishi mumkin.

Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar majmuasi uch guruhni qamrab oldi: nazariy metodlar (ilmiy manbalarni tahlil qilish, tizimlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish), empirik metodlar (pedagogik kuzatish, tajriba-sinov, suhbat, test, so'rovnoma) va statistik metodlar (natijalarni miqdoriy tahlil qilish, o'rtacha qiymatlarni solishtirish). Tadqiqot obyekti sifatida umumta'lim maktabi o'quvchilari va oliy ta'lim muassasalari talabalari tanlandi. Tajriba davomida ikki guruh shakllantirildi: nazorat guruhi an'anaviy ta'lim metodlari asosida o'qitildi, tajriba guruhi esa reflektiv, interaktiv va muammoli yondashuvlar kompleksi asosida. Baholash mezonlari sifatida kreativ fikrlash darajasi (Torrens testi asosida), muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati, reflektiv tahlil ko'nikmalari va motivatsion-qadriyatli yo'nalganlik darajasi qo'llanildi.

O'tkazilgan tahlil asosida intellektual-ijodiy kompetentlikning yetti komponenti ajratildi. Birinchisi — motivatsion-qadriyatli komponent: kelajakdagi pedagoglar qadriyatlarini shakllantirish intilishi; o'z intellektual-ijodiy kompetentligini o'z-o'zini tarbiyalash va takomillashtirish yo'li bilan rivojlantirish ehtiyoji; uzluksiz intellektual faoliyatga tayyorlik va uning zaruriyatini anglash. Ikkinchisi — kognitiv komponent: yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida intellektual jalb etilganlik; umumilmiy, umumkasbiy va maxsus ma'lumotlarni tanlash va qayta ishlash ko'nikmalari; turli axborot kodlash texnikalarini egallash; ma'lumotlarni umumlashtirish, tahlil qilish, tizimlash va yangi kasbiy muhim vaziyatlarga ko'chirish ko'nikmalari.

Uchinchi komponent — metakognitiv: o'z intellektual faolligini namoyon etishda o'z-o'zini tashkil etish; intellektual-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish jarayonini mustaqil nazorat qilish; o'z mustaqil intellektual faoliyatini refleksiya va tahlil qilish ko'nikmalari. To'rtinchi — o'z-o'zini tarbiyalash komponenti: turli manbalardan ma'lumot olish va kasbiy adabiyotda mo'ljal olish ko'nikmalari; axborot texnologiyalari va internet resurslaridan foydalanish; o'zlashtirilgan bilimlarni yangi ma'lumot olish uchun qo'llash qobiliyati. Beshinchi — tadqiqotchi komponenti: harakatlar rejasini tuzish va kasbiy ko'nikmalarni qo'llash qobiliyati; muammolarni ko'ra bilish va yechim topish; jarayonlar o'rtasidagi aloqadorlikni aniqlash; o'z intellektual-ijodiy faoliyatini o'rganish. Oltinchi — kommunikativ komponent: intellektual vazifalar yechishda kommunikativ jarayonni ta'minlash qobiliyati; kasbiy maqsadlarga erishishda boshqalar bilan muloqotni qo'llash; o'zgaruvchan sharoitlarda ijtimoiy kontaktlarga kirishish va bilimlarni qo'llash ko'nikmalari. Yettinchi — shaxsiy komponent: kelajakdagi kasbni o'zlashtirish uchun intellektual-ijodiy kompetentlikni rivojlantirish zaruriyatini anglash; o'z harakatlarini tahlil qilish, refleksiya va o'z-o'zini aktualizatsiya; yuqori darajadagi mantiqiy, analitik va ijodiy tafakkurni namoyon etish; mas'uliyatli qarorlar qabul qilish va ijodiy xavf-xatarga tayyor turish.

Natijalar. Tadqiqot natijalari uch yondashuvning har biri bo'yicha aniq ko'rsatkichlarni namoyon etdi. Refleksiv yondashuv o'quvchilarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirdi: ular o'z fikrlash jarayonini tahlil qilishni, o'z bilish resurslarini ongli ravishda boshqarishni o'rgandilar (*Schön, 1983*). Refleksiya o'quvchining ichki rivojlanishini ta'minlaydi — o'rganilgan narsani amaliyot bilan bog'lash, tajribadan xulosa chiqarish va keyingi harakatlarni ongli rejalashtirish imkonini beradi (*Dewey, 1933*). Interaktiv yondashuv natijasida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va kommunikativ kompetensiyasi sezilarli darajada oshdi; Vigotskiy nazariyasiga muvofiq, bilimlar ijtimoiy muhitda samaraliroq o'zlashtiriladi, guruhviy muhokamalar va hamkorlikdagi faoliyat ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi (*Vygotsky, 1978*). Muammoli yondashuv esa kreativ fikrlashni eng ko'p o'stirdi: o'quvchilar nostandart yechimlar ishlab chiqishga, muammolarga turli tomondan yondashishga muvaffaq bo'ldilar (*Bruner, 1961*).

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, tajriba guruhida ijodiy kompetensiya ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan o'rtacha 28–32% yuqori bo'ldi: motivatsion-qadriyatli ko'rsatkichlar 24% ga, metakognitiv ko'nikmalar 35% ga, kreativ fikrlash indeksi esa 31% ga oshgan. Ushbu farq statistik jihatdan muhim ($p < 0,05$) bo'lib, uch yondashuvning integratsiyalashgan qo'llanilishi tasodifiy natija emasligini tasdiqlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, refleksiv, interaktiv va muammoli yondashuvlar o'zaro integratsiyalashgan holda qo'llanilganda eng yuqori samaradorlikka erishiladi. Bu uchta yondashuv o'quvchi shaxsining turli qirralariga ta'sir etadi: refleksiya ichki rivojlanishni, interaktiv yondashuv ijtimoiy o'rganishni, muammoli yondashuv esa kognitiv izlanishni ta'minlaydi. Intellectual-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishda maksimal natijaga erishish uchun quyidagi psixologik-pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligi zarur: psixologik-pedagogik bilim va ko'nikmalar; innovatsion faoliyat asoslariga oid bilimlar; pedagogik tadqiqot metodikasiga oid ko'nikmalar; yagona ta'lim makonini yaratish; ilmiy asoslangan kasbiy tayyorgarlik bilan birgalikda rivojlantiruvchi ijodiy muhit.

Intellectual-ijodiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik tizimini maxsus seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va treninglar; an'anaviy hamda innovatsion ta'lim metodlari; muammoli metodlar («aqliy hujum», «evristik savollar», «sinektika», «de Bononing 6 shlyapasi», «empatiya», «mantiqiy zanjir», «ikki qismli kundalik»); muhokama, ishbilarmonlik o'yini, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va retrospektiv tahlil; shuningdek multimedia o'quv dasturlari va didaktik materiallar tashkil etadi. Ijodiy metodlar tarkibiga esa aqliy hujum, sinektika, loyiha metodi, kashfiyot metodi, muammoli pedagogik vazifalarni ijodiy hal etish metodi, kontekstli metod, dialektik metod, qisman izlanish metodi, tarbiyaviy o'yinlar va pedagogik musobaqalar kiradi.

Tadqiqot bir qator mavjud muammolarni ham aniqladi: o'qituvchilarning innovatsion metodlarga tayyorligi hali etarli darajada emas; uslubiy resurslarning yetishmasligi va notenligi ta'lim muassasalarida yangi yondashuvlarni joriy etishga to'sqinlik qilmoqda; vaqt cheklovlari, ayniqsa standartlashtirilgan o'quv dasturlari sharoitida, muammoli va refleksiv metodlarni to'liq qo'llash imkonini cheklamoqda; pedagogik kadrlar o'rtasida refleksiv faoliyat va o'z-o'zini baholash madaniyatining zaif rivojlanganligi esa tizimli islohotlarni talab etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijodiy kompetensiya zamonaviy ta'limning muhim natijasi bo'lib, o'zaro bog'liq komponentlar tizimidan iborat integrativ sifat sifatida namoyon bo'ladi. Refleksiv, interaktiv va muammoli yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi metakognitiv, kommunikativ va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirib, yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Intellectual-ijodiy kompetentlik esa kognitiv hamda ijtimoiy-psixologik komponentlar birligida shakllanadi. Shu asosda ta'lim jarayoniga refleksiv faoliyat, interaktiv metodlar, muammoli topshiriqlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalarni tizimli joriy etish hamda ijodiy muhitni mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. В.И. Белопольский. Москва: Когито-Центр, 2002. 396 с.
2. Иванченко В.Н. Развитие творческого потенциала педагога дополнительного образования в системе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук. – Ростов-на Дону, 2010. – 210 с.
3. Михайлов А.Ю. Развитие творческого потенциала будущего педагога в образовательном процессе вуза: автореф. дис. канд. пед. наук. Волгоград, 2006. – 22 с.
4. Гончарук Н.П., Хромова Е.И. Модель развития интеллектуальной компетентности будущих инженеров в условиях непрерывного образования // Вестник Казанского технологического университета. 2013. Т. 16, № 14. С. 299–303.
5. Kubayeva M.B. Kasbiy ta'lim muassasalarida ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish: nazariy va amaliy yondashuvlar. Inter education & global study, vol. 3, no. 6 (1), 2025, pp. 198-204.
6. Najmutdinova G. B. Refleksiv-pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish: metodlar, texnologiyalar va konseptual asoslar // Ta'lim jarayoni subyektlarida inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga oid xalqaro tajribalar: muammolar va yechimlar xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 2025.